

ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ПІДРУЧНИКУ ІСТОРІЇ

Дана стаття покликана розкрити питання реалізації у підручнику історії емоційно-ціннісного компонента змісту освіти та конкретизувати суть цього компонента.

Given article is called to open questions of realization in the textbook of a history of an emotional and valuable component of the contents of education and to concretize essence of this component.

Шкільний підручник є на сьогоднішній день одним із найважливіших дидактичних засобів навчання. Він повинен відповідати основним вимогам і положенням дидактики, сучасній меті навчання, змісту освіти в цілому, і за конкретними дисциплінами, загальноприйнятими принципами та організаційним формам навчання.

Однією з основоположних дидактичних підстав для конструювання підручника є врахування єдності змістової і процесуальної сторін навчання, а також єдності викладання і навчання. Підручник виступає одночасно як матеріальний носій наочного змісту та форм фіксації різних елементів змісту освіти і як модель навчального процесу, засіб його реалізації.

У 90-х роках ХХ століття у вітчизняній історичній науці відбулася методологічна переорієнтація [1: 13]. Перегляд підходів та історичних концепцій стає приводом до включення в шкільний підручник нових, не згадуваних раніше дат, імен, фактів, що веде до значного збільшення навчального матеріалу і, відповідно, сторінок авторського тексту в них.

Приділення ж авторами значної уваги історичному змісту нових підручників часто відволікає від педагогічних, дидактико-методичних його аспектів. Хоча новим психолого-педагогічним досягненням у сфері індивідуалізації навчання та індивідуально-психологічних особливостей учнів має відповідати, перш за все, саме методичний апарат підручника [5: 193].

Мета нашої статті полягає у розкритті питання реалізації в підручнику історії емоційно-ціннісного компонента змісту освіти та конкретизації суті цього компонента.

Проблемі змісту шкільної історичної освіти та його методології присвячені праці К.О.Баханова, А.А.Булди, Т.В.Ладиченко, Р.Я.Пастушенка, О.І.Пометун, Г.О.Фреймана та ін.

Теоретичні проблеми сучасного підручникотворення, принципи та прийоми авторського конструювання підручника історії розглядали в своїх працях Є.В.Агібалова, Г.М.Донської, Ф.П.Коровкін, В.Міхновський, О.І.Пометун, В.М.Сотниченко, Б.Б.Шалагінов, О.І.Шалагінова та ін. Ними розроблені методичні вимоги до змісту й структури підручника з історичних дисциплін.

Важливим етапом у розвитку теорії шкільного підручника стали дослідження відомих учених про роль і місце підручника у навчальному процесі (І.Я.Лернер, В.М.Мадзігон, О.Я.Савченко та ін.), дидактичні функції, структуру та функціональне забезпечення навчальної книжки (В.П.Беспалько, Н.М.Буринська, Л.П.Величко, Д.Д.Зуєв, Я.П.Кодлюк та ін.), відображення у підручнику змісту освіти (Н.М.Бібік, М.І.Бурда, І.К.Журавльов, Я.П.Кодлюк та ін.), психологічні основи навчальної книжки (М.С.Бондаренко, Г.Г.Гранік, В.В.Давидов, Н.Ф.Тализіна та ін.) та психологічні основи конструювання підручника історії, його використання в навчальному процесі (І.Я.Лернер, С.М.Батракова, П.В.Гора, О.Я.Дудецький, А.О.Смирнов та ін.).

Підтвердження актуальності в дидактиці питання формування в учнів досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу знаходимо у працях І.Я.Лернера, І.К.Журавльова, А.В.Полякової, О.І.Пометун, С.І.Маслова та ін. Враховуючи теоретичні позиції даних педагогів-дослідників, ми спробували розкрити сутність емоційно-ціннісного компонента змісту освіти.

Під поняттям емоційно-ціннісного компонента змісту освіти розуміємо цілеспрямоване формування в учнів системи значимих для особистості та суспільства ціннісних орієнтацій (як вибіркової, відносно стійкої системи спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтованої на певний аспект соціальних цінностей) і розвиток їх емоційно-вольової сфери, що відображено в змісті освіти та повинно бути реалізоване у процесі навчання.

Прийнявши за основу це визначення, можемо визначити ті засоби підручника, котрі реалізують емоційно-ціннісний компонент змісту освіти. У якості таких засобів виступають, зокрема, макро- та мікротексти, превалуючі по об'єму у змісті сучасних підручників з історії.

На основі наявності у навчальних текстах трьох найбільш загальних, на наш погляд, функцій створюваного в учнів орієнтування у навколишньому світі та соціумі (пізнавальної (когнітивної), інструментальної та емоційно-ціннісної) можна провести *класифікаційний розподіл навчальних текстів за їхніми функціональними стилями (навантаженням)*:

- *предметно-зорієнтовані*, при роботі з якими в учнів формуються уявлення та поняття;
- *інструментально-орієнтовані*, за допомогою яких організуються самі дії школярів;
- *ціннісно-орієнтовані*, у процесі роботи над змістом яких в учнів формуються особистісні ставлення (переконавання, погляди, оцінки). При цьому цінності можуть бути прописані в них прямо чи опосередковано.

Відповідно, в ціннісно-орієнтованих текстах виділяються:

- *безпосередньо ціннісна орієнтація* (оцінка фактів, подій, вчинків окремих історичних постатей),
- *опосередкована орієнтація* (коли оцінюється не ставлення до реальних персоналій, подій, явищ, а ставлення до образів як до чогось загального, типового, суттєвого).

Введення відповідних навчальних текстів у зміст підручника історії сприятиме розвитку емоційної уяви учня (як здатності останнього до переживання радості, суму, гніву, співчуття в уявних історичних обставинах), котра на наш погляд відіграє вирішальну роль у сприйнятті текстів навчальних книг та їх запам'ятовування. Адже, чим глибше школяр емоційно відгукнеться на світ почуттів історичних постатей, тим яскравіше та повноцінніше він сприйматиме навчальний текст і тим більше останній виховає учня як Людину, як особистість.

Проте, соціальна історія, історія людини, матеріальної та духовної культури представлена у підручниках історії недостатньо. Людина в підручнику продовжує залишатися об'єктом історії, її особисті переживання, ідеї, переконавання практичного значення не мають [6: 18].

Нагальною виступає вимога зменшення абстрактності викладу матеріалу шкільного підручника. Абстрактний текст містить мінімум емоційно-ціннісного навантаження, тому його використання потребує введення в підручник достатньої кількості ілюстративного матеріалу, що як позатекстовий його компонент, виступатиме наочною опорою творчого мислення, уяви учнів і матиме безпосередній виховний вплив на особистість школяра.

До обов'язкових вимог змісту шкільного підручника історії відносимо також його рефлексивність: опановуючи історичний досвід діяльності та поведінки людей, народів і людства в цілому в ту чи іншу історичну епоху за тих чи інших обставин, учень формує тим самим власну особистісну модель поведінки та діяльності відповідно до реальної життєвої ситуації у суспільстві сьогодення.

Зміст сучасного підручника має будуватись на аксіологічних засадах, відповідно до комунікативно-діяльнісного принципу, бути максимально діалогізованим. На досягнення цих вимог спрямоване введення у шкільний підручник історії значної кількості позатекстових компонентів, що можуть бути представлені наступними структурними компонентами: *апаратом організації засвоєння, ілюстративним матеріалом, апаратом орієнтування*.

Важливим засобом підручника, що дозволяє реалізувати емоційно-ціннісний компонент змісту освіти та відноситься до апарату організації засвоєння, виступають питання, питання-завдання до текстів. Серед них:

- *питання-завдання на оцінку*, що включають учнів у ситуацію вибору, котрий можна зробити, керуючись певними цінностями;
- *питання-завдання спрямовані на акцентування почуттів школяра* (розуміння настроїв героїв, визначення ставлення автора до описуваних подій і т.д.);
- *питання-завдання, що сприяють організації продуктивної самотійної діяльності школярів*;
- *питання-завдання з елементами рольового відтворення*;
- *питання-завдання спрямовані на розвиток асоціативного, креативного та творчого мислення*.

Незаперечними перевагами впровадження в шкільний підручник питань і завдань є стимулювання та цілеспрямованість розумової діяльності учня, розвиток спостережливості, уваги, фантазії, формування навичок ціннісного осмислення та конструювання власних дій.

Ілюстративний матеріал (представлений у сучасних підручниках з історії предметними, сюжетними, документальними жанрами; картами, діаграмами, схемами і т.д.) – наочна опора мислення учня, покликана посилити пізнавальний, ідейний, естетичний та ціннісний аспект навчального матеріалу, а також виконує вимогу емоційного посилення змісту авторського тексту або інших позатекстових компонентів. Адже саме емоції і почуття формують ціннісні орієнтації та щирі особистісні переконання школяра [3: 124].

Підручник історії повинен містити простий та зрозумілий макет структури, прозоре групування навчальних і методичних матеріалів, він повинен допомагати учневі в орієнтуванні [4: 14].

Введення до структури шкільного підручника апарату орієнтування забезпечить цілеспрямовану орієнтацію учня в змісті та структурі підручника (зміст, передмова, рубрикація, шрифтові та кольорові виділення, предметні та іменні покажчики, сигналі-символи, список літератури у структурі підручника), що значно полегшить та активізує роботу останнього.

Реалізація в підручнику історії емоційно-ціннісного компонента змісту освіти має забезпечуватися в тому числі змістом самого підручника. Адже закономірно, що нові ціннісні орієнтири у навчанні історії повинні знаходити відображення у нових підручниках, виховна функція яких дозволить реалізувати такі завдання як: вироблення ціннісних орієнтацій і переконань, суб'єктивних етичних та естетичних критеріїв ставлення учнів до різноманітних аспектів світової цивілізації у її розвитку, формування творчого та критичного мислення учнів [2: 19].

Разом з тим, підручник історії, повинен мати чітку структуру, що базується на авторській дидактичній ідеї, бути побудованим за прикладом робочої книги, що дасть можливість учням імітувати роботу професійного історика, висвітлювати історію повсякденності, містити припущення варіантів змін історичної ситуації і т.д.

Згідно цього приведемо кілька вимог до відбору змісту шкільного підручника історії:

- демонстрація відмінності історичних фактів і їх інтерпретацій; пояснення фактів не повинне подаватися як істина в останній інстанції, а самі інтерпретації можуть бути різноманітними, у тому числі протилежними; різні культури і їх діалог; відмінності між способами життя і думок в різні епохи, в різних культурах;
- введення в зміст підручника не тільки фактів та їх інтерпретацій, але і методів пізнання, автентичних історичній свідомості; посилення джерелознавчої бази навчальної книги;
- показ ситуації вибору, альтернативності, зміна співвідношення між описом фактів і показом місця подій у складних ситуаціях, що вимагають вибору, наголос на проблемному характері пізнавальних завдань;
- навчання умінню шукати в пам'яті минулого ідеї, образи, символи, що можуть допомогти в розв'язанні сьогоденних проблем, зрозуміти хід думок історичних

постатей, аргументування минулих поколінь, особливості їх бачення світу, життя в світі культури;

- розкриття на прикладі різних народів, поколінь, класів і груп різних цінностей, мети і значення життя, критеріїв соціального вибору і поведінки (що любили, що ненавиділи, чому поклонялися, що зберегли в пам'яті, що відкидали і долали та ін.).

Особливістю нових підручників історії повинна стати спроба розкрити етичні цінності людей різних епох, показ розуміння (і зміна цього розуміння в часі) таких явищ, як добро, зло, справедливість, свобода, незалежність та ін.

Працюючи з таким підручником, учень не просто отримає певний рівень теоретичних знань з предмета, а й набуде досвіду емоційно-ціннісного ставлення, котрий хоча і передбачає визначення знань, умінь, але не зводиться до них. Він полягає у формуванні ціннісного ставлення особистості учня до світу, наукових знань, моральних норм, ідеалів, діяльності.

Порушені у статті питання щодо реалізації в підручнику історії емоційно-ціннісного компонента змісту освіти та конкретизації суті цього компонента вимагають подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євтушенко В.П. Підручники з історії в школах України: погляд на перспективу // Історія в школах України. – 2001. – № 3. – С.13.
2. Мороз П. Функції сучасного шкільного підручника з історії // Історія в школі. – 2007. – № 2. – С. 14-20.
3. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
4. Савченко О. Без якісного підручника якісна шкільна освіта неможлива // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць. – К.: Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – С. 13-15.
5. Старева А.М. Методика навчання історії: особистісно орієнтований підхід. Навчальний посібник. – Миколаїв: Ілліон, 2007. – 332 с.
6. Терно С. Як обрати підручник? (Поради вчителю) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 17-19.

УДК 372.853

М.В. Опачко

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В ШКОЛІ

У статті розглядаються проблеми організації дидактичного середовища в процесі навчання фізики в школі. Розкривається сутність поняття дидактичне середовище, визначаються умови ефективності його функціонування.

The author of the article has considered the issues of organisation of didactic environment in the process of teaching physics in a school. The essence of the notion "didactic environment" has been disclosed, as well as the conditions of the effectiveness of its functioning.

Дослідники вважають середовище вагомим чинником розвитку людини, що забезпечує умови для її існування, взаємодії з іншими людьми, а тому сприяють набуттю необхідного життєвого досвіду. Процес навчання й виховання також неможливий без існування адекватного середовища, яке сприятливе для соціального й особистісного становлення учнів, продуктивне для їх навчальних успіхів і позитивного самопочуття. Якщо ж виокремити умови, в яких здійснюється безпосередня навчально-пізнавальна діяльність учнів, то правомірно говорити про існування дидактичного середовища.